Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

(Збірник наукових праць)

Випуск 24

Заснований у вересні 1998 р.
Виходить раз на рік

Ужгород
2019

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

САБАДОШ Іван
УКРАЇНСЬКІ НАЗВИ РОСЛИН ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ 5

ВЕНЖИНОВИЧ Наталія
ФРАЗЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЧИНКІВ ЛЮДИНИ
(на матеріалі історичного роману у віршах «Берестечко» Ліни Костенко) 15

ВИНОГРАДОВ Анатолій
ПРИЙМЕННИКИ, ПІСЛЯЛОГИ ТА ДІЄСЛІВНІ ПРЕФІКСИ ЯК ОБ'ЄКТ
ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалі російської та угорської мов) 21

ГАЛАС Алла
ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ 25

ДЕМЧИК Марта, ДЕМЧИК Михайло
КНЯЗЬ ФЕРЕНЦ ІІ РАКОЦІ ТА ЗАКАРПАТТЯ: ІСТОРИЧНИЙ
ТА ФОЛЬКЛОРНИЙ КОНТЕКСТИ 34

ДУТКА Оксана
ЗАПОЗИЧЕННЯ З ГРЕЦЬКОЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ МОВ ЯК ДЖЕРЕЛО
ОМОНІМІЇ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 39

МИГОЛИНЕЦЬ Ольга
СОЦІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИЗМИ У СТУДЕНТСЬКОМУ МОВЛЕННІ
(назви навчальних дисциплін) 44

НЕГЕР Оксана
МОТИВАЦІЙНА БАЗА ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОЇ УРБАНОНІМІЇ:
ДЕСКРИПТИВНІ УРБАНОНІМИ 49

ПАПІШ Віталія
ЛЕОНІД БУЛАХОВСЬКИЙ ПРО ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНЮ 55

ПИСКАЧ Ольга
ТАБУ В РОДИЛЬНІЙ ОБРЯДОВОСТІ ЗАКАРПАТТЯ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ
АСПЕКТ 58

ФІЛАК Ірина
ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИЯВУ ЕКСПРЕСІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІСТИЦІ 62

ХАРЬКІВСЬКА Олеся
МОРФОНОЛОГІЧНІ ЯВИЩА У СИСТЕМІ СЛОВОТВОРЕННЯ
(на матеріалі українських говірок Закарпаття) 65

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

БАЛЛА Евеліна
ШАРА КАРІҐ – ПОПУЛЯРИЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УГОРЩИНІ 68

ДОЛИНСЬКА Любов
ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО
СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ 73

ЛІХТЕЙ Тетяна
ТВОРЧІСТЬ ЛЮДОВІТА ШТУРА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-
СЛОВАЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМОДІЙ 77

ФЕРЕНЦ Надія
ТЕМА ПОЕТА І ПОЕЗІЇ У ЛІРИЦІ ЛЮДМИЛИ КУДРЯВСЬКОЇ 82
ШИНКАР Іван, СНЬОЗИК Ганна
ІСТОРИЧНА РОМАНІСТИКА ПЕТРА УГЛЯРЕНКА ТА ЇЇ МІСЦЕ В РОЗВИТКУ ЖАНРУ 87

РЕЦЕНЗІЇ

САБАДОШ Іван
УСЕ ЖИТТЯ В НАПОЛЕГЛИВІЙ ПРОДУКТИВНІЙ ПРАЦІ. Ганудель Зузана. За культурну національну єдність. Пряшів, 2018. 409 с. 91
БУДНІКОВА Леся
ФАХОВИЙ ПЕРЕКЛАД ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРА. Opalková Jarmila a kol. Odborný preklad a podporné inštrumentárium. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2018. 244 s. 93
ЛАВЕР Оксана
ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ АНТРОПОНІМІЯ У ТВОРАХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ. Чижмар О. М. ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНЕ ТА РЕГІОНАЛЬНЕ В ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІЇ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ: монографія. Ужгород: Видавництво «Карпатська вежа», 2018. 180 с. 94
ФЕРЕНЦ Надія
ТВОРЧІСТЬ СЕРГІЯ МАКАРИ В РЕЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА РОМАНА. Роман М. Художній світ Сергія Макари. Видавництво: А – прінт, с.р.о., Ліовце при Прешове, 2019. 96

УДК 811.161.2’282.2(477.87)81’367

Алла ГАЛАС

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ

Анотація. У статті йдеться про традиційні, поширені в усіх українських говорах, і територіально марковані порівняння в закарпатських говірках. Виокремлено порівняльні звороти і порівняльні компоненти складнопідрядних речень. Зроблено спробу описати зафіксовані порівняльні конструкції в структурно-семантичному й функціональному аспектах. Приділено увагу архаїчним лексичним компонентам, специфічним морфологічним рисам і засобам зв’язку між компонентами порівняльної конструкції.

Ключові слова: закарпатські говірки, порівняльні конструкції, порівняльні звороти, компаративи, народні порівняння, порівняльні сполучники.

Для діалектного мовлення характерним є активне використання порівнянь, у яких не тільки відображене повсякденне життя людей, трудова діяльність, побут, спосіб життя, морально-етичні пріоритети, особливості менталітету, суспільні і родинні взаємини, звичаї, традиції, вірування, а й зосереджено місткі експресивні, емоційні характеристики, оцінки, спостереження, індивідуальні якості, світогляд і світосприймання мовця.

Як засвідчують опубліковані результати досліджень в україністиці, актуальними залишаються питання, пов’язані з кваліфікацією порівняння як мовного явища, на сьогодні немає одностайності у таких питаннях: 1) об’єктом діалектної фразеології чи діалектного синтаксису є говіркові порівняльні конструкції; 2) чи зараховувати порівняльні звороти до фразем; 3) принципи розмежування порівняльних зворотів і порівняльних речень — компонентів складнопідрядного речення; 4) засади лексикографічного впорядкування порівняльних конструкцій.

В українському мовознавстві є здобутки у систематизації й лексикографічному представленні порівняльних конструкцій у говірковому мовленні. В. Чабаненко зібрав і впорядкував постійні порівняння в говірках Нижньої Наддніпрянщини [1], Г. Доброльожа — в говірках Середнього Полісся та суміжних територій [7]. Дослідниця Н. Коваленко здійснила спробу лексикографічно представити розмаїття стійких народних порівнянь на матеріалі говірок Західного Поділля [10].

На матеріалі закарпатського говору словника порівнянь поки ще не підготовлено, однак діалектні записи, що містили ці одиниці, вже здавна були введені в науковий обіг. М. Лучкай у “Зразках руського стилю”, доданих до “Граматики слов’яноруської”, навів двадцять два “Порівняння за подібністю” [16, с. 165—166]. Відомі фольклорні, етнографічні, мовознавчі праці із зразками записів закарпатського говору [15], у яких трапляється чимало порівнянь, додаються такі матеріали до діалектних словників [14, с. 430—476]. Чимало порівняльних конструкцій залучено у коментарях до карт у “Лінгвістичному атласі українських народних говорів Закарпатської області” Й.Дзендзелівського [4; 5; 6]. Опубліковані у різний час зібрання зразків усної народної творчості, без сумніву, є дуже цінними, однак окремі з них, записані літературною мовою, не відбивають особливостей діалектного мовлення, важливих для ілюстрації автохтонного діалектного мовлення й достовірних наукових висновків [9].

Порівняльні конструкції на матеріалі закарпатського говору предметом окремого лінгвістичного дослідження ще не були. Матеріал для нашої статті, метою якої є структурно-семантичний опис зафіксованих порівняльних зворотів у закарпатських говірках, записаний в Іршавському, Виноградівському, Мукачівському районах. Предметом цієї статті є порівняльні звороти, представлені, як правило, атрибутивними двокомпонентними структурами. Порівняльні компоненти складнопідрядних речень типу **[студе|но ги у п|сарни / у / на |бужни], [те"п|ло ги у па|рўўни], [|тихо ги у ти^{e}ми^{e}|тôв’і], [з|нати йак не|дôбрі г|рôші], [|дыше ги гу|ты], [ле"жит' йак пес у с|ливах], [|гôйкат' ги дру|тар']** у цій статті не розглядаються. Перший компонент порівняльного звороту називає властивість чи якість особи або предмета (може бути підсилений вказівними займенниками *такый, така, такойе* або ж ці займенники виступають самостійно), другий компонент, основа порівняння (його називають порівняльним компонентом, показником порівняння, образним конкретизатором), — це порівняльна група, яка вводиться сполучниками *як, ги, гі*. Говіркові порівняльні конструкції формують образи-характеристики, позначені високим ступенем експресивної насиченості.

Порівняльні звороти на позначення зовнішності людини

У порівняльних зворотах, що характеризують високу на зріст людину, поширені компаративні компоненти *стôўп, был'а, тычка* та ін., які підсилюють і стилістично увиразнюють ознаку *высóкый* (*вôсóкый*), *дôўгый* та наслідок дії (дієслова *ýрости, ýгучати*): **[вô|сокый / вы|сокый ги стôўп]** (Вел. Р., Завид., Клим., Бук., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[йак / ги |тычка]** (Вел. Р., Завид., Бук., Вел. Розт., Бр., Вільх., Ракош.), **[|дôўгый ги ш|ланг]** (Вел. Р.), **[|дôўгый ги ш|ланг**] (Бр., Бук., Ракош.), **[|дôўга гі |ты́ждін' без г|роши], [|доўга гі стоўп / гі |ты́чка]** (Страб.), **[ги па|в’іса]** (Вел. Р), **[ги па|в’іза]** (Бр.),

[ˈугучаў / ла йак дурˈнойе ˈбыл'а] (Страб., Вел. Розт.), **[ˈугуч'аў / ла ги ˈбыл'а]** (Вел. Розт., Завид.), **[ˈугуч'аў / ла ги дурˈнойе ˈбыл'а]** (Клим., Бр.), **[ˈугуч'аў / ла ги у ˈбыл'а]** (Клим.), **[ˈугуч'аў / ла ги ˈтычка на паˈсул'у]** (Вел. Р.), **[ˈвугуч'аў / ла ги на дˈруж':ах]** (Ракош.), **[ˈугуч'аў / ла ги на дˈрўждж'ах]** (Бр., Вільх.), **[дôўгоˈлабый ги кўн']** (Клим.), **[ˈдôўгый ги кўн']** (Бр.).

На позначення невисокої на зріст, низькорослої людини зафіксована незначна кількість компаративів: **[ги ˈкарлиᵋк]** (Вел. Р., Завид., Бр.), **[ги шˈтепсеᴵᴵл']** (Вільх.), **[ги кˈрумпіл']** (Ракош.), **[маˈлин'ка ги кˈрумпиᵋл'ка]** (Вільх.), **[таˈка ˈкурта йак ˈбис'іда на ˈпйану ˈгôлôву]** (Страб.), **[ги курˈдупил']** (Клим., Бр.), [**ги курˈдупил'ч'а**] (Клим.). Невелика за розміром, малопомітна особа порівнюється з такими образами: *шчўпка, воробок, блыхá, пуцвірін'ок, вош, мыш*: **[ги шˈчўпка]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[маˈлин'кый ги воροˈбок]** (Завид., Вел. Розт., Бр.), **[ги блыˈха]** (Завид., Бр.), **[таˈкый маˈлый ги ˈпуцвірін'ок]** (Вел. Р., Вел. Розт., Завид., Бр.), **[ги вош]** (Вел. Р., Завид.), **[ги мыш]** (Клим.), **[ги зˈносок]** (Ракош., Бр., Вільх.).

Строкатістю образних конретизаторів відзначається група порівняльних зворотів, що характеризують людину за статурою, комплекцією. Про міцного, здорового, сильного чоловіка в обстеженому діалектному мовленні побутують порівняльні конструкції: **[йак дубᴵᴵ]** (Вел. Р., Завид., Ракош., Бр., Вільх.), **[здоˈровый ги бык]** (Вел. Р., Завид., Бук., Вел. Розт., Бр.), [**ги вул**] (Ракош.), **[таˈкый ги ˈб'іка]** (Вел. Розт., Завид., Бр.). Бíка — запозичення з угорської мови *bika* “бик” [13, с. 578; 17, с. 80]; **[силˈный ги ˈб'інгôў]** (Клим.), **[ги урˈвитôш]** (Клим.), **[ги урˈвитор]** (Бр.), **[ги урˈвитіл']** (Ракош.), **[ги тˈрактор]** (Вел. Р.). Фізично слабку, кволу людину характеризують порівняльні звороти **[ги ˈмуха]** (Завид., Вел. Р., Вел. Розт., Бр.), **[таˈка ги т'ін']** (Бр., Вільх.), **[ги ˈгангл'а]** (Клим.), **[ги суˈхôйе стеᴵᴵбˈло]** (Вел. Р., Завид., Бр.), **[ги таˈрасова ˈхыжᴵᴵᴵка]** (Вел. Р.), **[ги сиˈниц'а]** (Вільх.).

У порівняльних зворотах, що вживаються для характеристики конфігурації тіла людини, переважають номінативні одиниці, які містять негативне забарвлення. Семантичний ряд на позначення худорлявої людини помітно вирізняється широкою варіативністю компонентів, з якими порівнюється суб’єкт: *глистá, грáблі, тычка, копáч, скелéт, скобá, скрíпка, перó, шквáр'ка, шкрíбл'а, флýдик, чáхлик, швáблик, шкáпа* та ін., що створюють порівняльну конструкцію з прикметниками *худый*(*а*), *сухый*(*а*), *тонкый*(*а*) або вказівними займенниками *такый* (*а*): **[ги шкˈр'ібл'а]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр.), **[ги скˈріпка]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[хуˈдый ги шˈваблиᵋк]** (Вел. Р., Клим., Завид., Бук.. Ракош., Бр.). Шваблиᵋкы — німецьке запозичення, яке проникло в українські говірки Закарпаття через словацьку мову: *швáблик* – сірник (Schwefelhölzer, слвц. švablik) (3, с. 364); **[ги ˈтычка]** (Вел. Р., Клим., Завид., Бук., Бр.), **[ги ˈтôчка]** (Страб.), **[ги глиᵋсˈта]** (Вел. Р., Вел. Розт., Завид., Бук., Бр.), **[ги гиᵋриᵋˈн'ок]** (Завид.). Гиᵋриᵋнˈóк — запозичення з німецької мови, яке потрапило у говірки опосередковано, через угорську мову: герінґ “оселедець” (н. Hering, угор. hering) [3, с. 364]; **[ги тˈріска]** (Вел. Р., Завид., Бук., Вел. Розт.), **[суˈха ги шкˈвар'ка]** (Вел. Р., Завид., Борж., Вел. Розт.), **[ги шкˈварка]** (Страб., Ракош.), **[ги гˈрабл'і]** (Вел. Р, Завид., Бук., Ракош., Бр.), **[ги ˈчахлиᵋк]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[ги шкˈр'іґа]** (Борж.), [**ги теᴵᴵнеᴵᴵта**] (Ракош.), **[таˈкый йак фˈлудиᵋк]** (Вел. Р.), *див.:* [флудець] “деталь ткацького верстата (паличка з цівкою в човнику)” [8, т. 6, с. 112]; **[ги флуз]** (Борж.), **[таˈкый ги ˈускриᵋптаный]** (Мал. Р.), **[таˈкый йак скеᴵᴵˈлет]** (Заб., Завид., Борж., Ракош., Бук., Вел. Розт.), **[ги суˈхар']** (Завид., Бр.), **[ги гаˈзета]** (Ракош.), **[хуˈдый ги стеᴵᴵбˈло]** (Клим.), **[хуˈдый ги шˈкапа]** (Бук., Страб.), **[ги скоˈба]** (Вел. Р.), [**хуˈдый йак коˈза моты˙лична**] (Бр., Вільх.), [**тонˈкый йак киˈчилниц'і**] (Бр.). Киˈчилниц'і — “назва пристрою у кроснах, за допомогою якого піднімається частина ниток основи” [4, карта № 106]. Семантично близькі до групи порівняльних зворотів із значенням ’худий’ порівняння **[ˈлехкый ги леᴵᴵлека]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр.), **[таˈкый ги пеᴵᴵро]** (у всіх селах).

На позначення огрядної, незграбної людини зафіксовано порівняльні звороти з прикметниками *тоўстый, тучный*, а образними конкретизаторами виступають, як правило, назви тварин *корова, кабан* або назви великої бочки (диференційовано для осіб чоловічої і жіночої статі): **[ги ˈôбôрўг]** (Вел. Р., Борж., Вел. Розт.), **[ги каˈбан]** (Вел. Р., Завид.), **[ги каˈмак]** (Вел. Р.), **[ги кыˈмак]** (Завид., Вел. Розт.), **[ги киˈмак]** (Ракош.), [**ги фанка**] (Ракош.), **[ги ˈбочка]** (у всіх селах), **[туˈчный ги ˈбочка]** (Клим.), [**туˈчный ги кеᴵᴵрека**] (Клим., Бр.). Керека — велика бочка, у яку збирають сливи для самогону; **[ги кадᵀˈ']** (Борж.), **[тоўсˈтый ги горˈдўў]** (Борж., Завид., Клим., Вел. Р., Вел. Розт., Бр., Вільх.). Гордўў — запозичення з угор. діал. *hordóu* “бочка” [13, с. 590], **[таˈкый ги колоˈбок]** (Вел. Розт.), **[така туˈчнын'ка йак ˈпончик]** (Вільх.), **[ги кукуўˈб'іта]** (Завид.), **[тоўсˈтый ги видˈмід']** (Клим.), **[тоўсˈтый ги куркуˈбета]** (Клим.), див.: [куркубéта] (бот.) “тиква звичайна” — запоз. з молд. мови, як і рум., походить від лат. cucurbita “гарбуз” [8, т. 3, с. 155]. На позначення жінки огрядної, з пишними формами здебільшого зафіксовані звороти **[здоˈрова ги коˈрова]** (у всіх селах), **[тоўсˈта ги коˈрова]** (Вел. Розт.), **[йак кôˈбыла]** (Вел. Р., Завид.), **[ги ˈгыба]** (Вел. Р., Бр.). Ґыба — запозичення з угор. *gebe* “шкапа, кляча” [13, с. 591; 17, с. 274], **[таˈка ги каˈрека]** (Вільх.), **[ги ˈдийжа]** (Бр., Вільх.), **[таˈка гі коло˙ˈбок]** (Страб.). Іншу, позитивну, конотацію

має порівняльний зворот **[ˈпышна ги ˈпарна]** (Завид., Вел. Розт.), **[ˈпôўна ги ˈпарна]** (Бр.). Па́рна — запозичення з угор. *párna* “перина, подушка” [13, с. 615]. Сема ’згорблений, скривлений’ виражена порівняльними зворотами **[кри|вый ги ско|ба]** (Вел. Р.), **[ск|ривленый ги |піпа]** (Вільх.).

У семантичній групі на позначення антропологічних особливостей людини виявлено порівняльні звороти, що характеризують форму голови: **[ги тоў|кан]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр.), **[ги |дын'а]** (Завид., Вел. Р., Вел. Розт., Ракош.). Див. також: [6, карта № 298], **[ги |дôўбн'а]**. Див.: *така́ голова, ги дôвбн'а* [5, карта № 230]. На позначення особливостей форми обличчя зафіксовані порівняльні звороти **[ли^{е}|це ги |лопта]** (Вел. Р., Бук., Вел. Розт., Бр.), **[ги |лапта]** (Страб.) Ло́бда, ла́бда, ло́пта — запозичення з угор. *labda* “м’яч, м’ячик” [13, с. 608]. За “Етимологічним словником української мови”, припущення про запозичення в цілому з угорської мови необґрунтоване, оскільки уг. labda, lapta “м’яч, куля” саме є запозиченням із слов’янських мов; проте в окремих випадках зворотне запозичення могло відбуватися [8, т. 3, с. 195]; **[ги |дичка]** (Бр.), **[ги |йаблоко]** (Клим.), **[йак пи^{е}|кучка]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[йак / ги ґам|бôўц]** (Вел. Р.). Ґам|бôўц — запозичення з угор. *gombóc* “галушка з начинкою у вигляді колобка” [13, с. 592; 17, с. 277]; **[доўго|видый ги |дичка]** (Клим.), **[ги бом|бак]** (Бр.), **[ги бум|бак]** (щокастий) (Клим.) У порівняльних зворотах, що характеризують особливості форми і розміру носа, очей, губів, волосся, у функції компонентів-образних конкретизаторів — назви птахів *ворона, буз'ок* (лелека, чорногуз), *соловей*, тварин *жаба*, *свиня,* предметів побуту: **[нўс ги ў |бус'ка]** (Вел. Р., Страб., Вел. Розт., Бр.), **[нўс ги ў |будз'ка]** (довгий) (Завид.), **[нўс ги у вô|роны]** (великий) (Вел. Р., Бук., Страб., Вел. Розт.), **[ˈочи ги ў |жабы]** (вирячені) (Вел. Р., Завид., Бр.), **[ˈочи ги ў во|роны]** (Вел. Р., Бр.), **[ˈочи йак па|сул'ка]** (чорні) (Вільх.), **[ˈочи ги ў солов|йа]** (Завид.), **[ˈочи ги у со|вы]** (Ракош.), **[ˈгубы йак до|ромбы]** (Вел. Розт., Бр.), [ˈ**губы йак то|ромбы**] (Ракош.), **[рот ги |дийжа]** (Вел. Р.), **[ли|це ги па|пуча]** (висохле, зморщене) (Вільх., Дунк.). Тонкі, худорляві руки і ноги зіставляються із *на́пірками, копача́ми, шва́бликами*: **[ˈрукы ги |пап’іркы]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр.). [Па́пі́рка] — запозичення зі словацької мови; слц. [paprky] “ратиці, кігті” [8, т. 4, с. 283]; **[ˈногы ги копа|ч’і]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[ˈногы ги ко|пач’і]** (Страб., Ракош.), **[ˈногы ги ш|вабли^{е}кы]** (Вел. Р., Бук., Страб., Бр. Вільх.), **[дôўгі |ногы ги ў |зайайц'а]** (Вільх.); великий живіт — із назвами предметів великої круглої форми: **[ˈчере^{и}во йак |бубе^{и}н]** (Вел. Р., Бук., Вел. Розт., Ракош., Бр.), **[ˈчере^{и}во йак гордўў]** (Завид., Вел. Розт., Бр.), ознака людини за особливостями волосся (колір, структура), стрижки, зачіски виражена у порівняннях **[кучи|р'авый ги ци|ганча]** (Бр.), **[ги ґа|радіч’і]** (Вел. Р., Завид., Бр.), **[вô|лôс'а ги дрўт]** (Бр.), **[вô|лôс'а ги друт]** (Вільх.), **[вô|лôс'а ги пух]** (Бр.), **[та|кый |с'ідый йак полони|на]** (Бр.), **[пеле^{и}|хатый йак |кôстр'уб]** (Вільх.), **[пеле^{и}|хатый ги |ôбôрўг]** (Вел. Р.).

Порівняльні звороти на позначення кольору обличчя, шкіри тіла можуть стосуватися як типу шкіри, так і показника фізичного чи психічного (емоційного) стану особи. Образними конкретизаторами тут виступають звичні поняття білого і червоного кольорів. Ознака *бі́лый, блі́дый* може позначати людину білолицю, хворобливу, втомлену, схвильовану: **[ˈб’ілый ги |пап’ір']** (Вел. Р., Борж., Завид., Страб., Вел. Розт., Ракош., Бр., Вільх.), **[ˈб’ілый йак / ги моло|ко]** (Вел. Р., Клим., Вел. Розт., Ракош., Бр., Вільх.), **[ˈб’ілый ги к|рийда]** (Завид., Бук., Клим.), **[ˈб’ілый ги г|рийда]** (Вел. Р., Бр.), **[ги га|зета]** (Борж., Вел. Розт.), **[ги с'т'і|на]** (у всіх селах), **[ˈб’ілый йак полот|но]** (Вел. Розт., Бр.), **[ˈб’ілый ги сме^{и}|тана]** (Клим., Бр.), **[ˈб’ілый ги с'н'іх]** (Клим., Ракош., Бр.), **[ˈб’ілый ги дин']** (Клим., Бр.), **[ˈб’ілый ги смир'т']** (Вел. Р., Вел. Розт., Борж., Бук., Страб., Ракош., Бр.), **[ги |б’іла смир'т']** (Клим.). Для експресивного вираження великої міри якості вживають словотвірний варіант **[б’і|лезный йак с|мертник]** (Страб.) або синонімічні кольороназви: **[бл'і|дый ги смир'т']** (Вел.Р., Завид., Бук.). Менше порівняльних зворотів із значенням ’червоний, почервонілий’ (засоромлений, роздратований, схвильований або нездоровий): **[че^{и}|л:еный ги пара|дичка]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бук., Страб., Ракош.), **[чер|воный ги пара|дичка]** (Завид.). Параді(и)чка — запозичення з німецької мови, яке потрапило в закарпатські говірки через угорську мову: “помідор” (н. Paradiesapfel, угор. paradicsom) [3, с. 364]; **[ги рак]** (у всіх селах), **[ги бу|рак]** (у всіх селах), **[ги гран']** (Борж., Вел. Розт., Завид., Страб., Ракош., Бр., Вільх.). Основою порівнянь із прикметником *чо́рный* виступають предмети чорного кольору, а також назви осіб *комина́р', цига́нин*: **[ˈчорный ги |коми^{е}но]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[ˈчорный ги |коми^{е}н]** (Страб.), **[ги ди^{е}|мар']** (Вел. Р.), **[ги нўч]** (Вел. Р., Борж., Завид., Вел. Розт., Клим., Бр.), **[ги |угл'а]** (Борж., Вел. Розт., Бр.), **[ˈчорный ги |вугл'а]** (Ракош.), **[ˈчорный ги |угил']** (Клим., Бр.), **[ˈчорный ги смо|ла]** (Бук., Сокирн., Вел. Розт., Ракош., Бр.), **[ги |тинта]** (Ракош.), **[ги |тінта]** (Вел. Розт., Бр.). Ту́нта, тінта — запозичення з угор. *tinta* “чорнило” [13, с. 627; 2, с. 117]; **[йак чорт]** (Бр.), **[йак ци|ганка]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр.), **[ги ци^{е}га|нин]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[ги |циган]** (Вел. Розт.), **[ˈчорный ги циган|ча]** (Клим., Ракош, Бр., Вільх.), **[ˈчорный ги коми^{е}|нар']** (Вел. Розт., Ракош., Бр.), **[ˈчорный ги |джерґа]** (Клим.). Див.: домоткана з різнокольорових ганчірних чи вовняних смужок ковдра, покривало [14, с. 63], **[йак |тингил´]** (Бр.). Ту́нгил´, ту́нгіл´ — запозичення з угор. *tengely* “вісь воза, тобто міцний залізний (а раніше дерев’яний)

стрижень, на якому укріплюються колеса воза” [6, карта № 413; 13, с. 627]. Див. також такі порівняльні звороти: *Шийа чóрна, йак вус´* (Іза), *рипит´, йак тинґил´ ни^{e}машéный* (Синевирська Поляна), *шийа чóрна, ги тинґил´* (Довге) [6, карта № 413].

Порівняння із значенням ’гарний, вродливий, привабливий’ в основі містять прикметники *фáйный, крáсный,* як правило, підсилювані вказівними займенниками *такый, така*: **[така файна ги коро|лиц'а]** (Завид.), **[ги ко|сиц'а]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бук., Бр., Вільх.), **[ги ба|бôўка]** (Завид., Страб., Ракош., Вел. Розт., Бр., Вільх.). Ба|бôўка — запозичення з угор. діал. *baba* “лялька — іграшка” [13, с. 574], **[та|кый ги / йак нама|л'ованый]** (Вел. Р., Борж., Завид., Бук., Страб., Ракош., Клим., Бр., Вільх.), **[ги с кар|тины]** (Борж., Страб., Бр.), **[ги |ружа]** (Вільх.), **[ги |божа |ружа]** (у всіх селах), **[йак |писанка]** (Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх., Страб., Ракош.), **[ги |чичка]** (Ракош., Страб.), **[ги |ч’ічка]** (Бр., Вільх.), **[та|кыї к|расный ги |майс'ка |роза]** (Вел. Р., Бук., Вел. Розт., Вільх.), **[ги |майс'ка |ружа]** (Страб.), **[|файный ги |кукла]** (Клим.), **[та|ка ги ôд:а|ниц'а]** (Бр., Вільх.), **[ги |обрашчик у |церкви]** (Бр.). Образні конкретизатори, незвичні для порівнянь із значенням ’гарний, вродливий’, мають місце у таких порівняльних зворотах: [**та|кый |файный ги |чортовойе |око**] (Бр.), [**та|кый |файный ги чорт ô|пўўночи**] (Бр.).

Образними конкретизаторами у порівняльних зворотах із значенням ’непривабливий, негарний’ виступають назви понять, що відклалися у свідомості мовців, як щось дуже неприємне, відлякуюче, таке, що викликає страх, огиду, звідси поширений у порівняннях компонент-прикметник *страшный*: **[страш|ный ги св’іто|ва |вôйна]** (Вел. Р, Борж., Ракош., Вел. Розт., Завид., Бук., Бр., Вільх., Ракош.), **[страш|ный ги |гут:а]** (Вел. Р., Вел. Розт., Борж., Бук., Завид., Бр., Вільх.), **[страш|ный ги |хашча]** (Вел. Розт., Завид.), **[ги |марфа]** (Вел. Р.), **[ги |малфа]** (Вел. Розт., Завид., Бр., Вільх., Страб., Ракош.), **[та|кыї ги |ôпут]** (Вел. Р., Заб., Вільх.). Поширеними є порівняння з компонентами–назвами потойбічних, міфологічних істот: **[страш|ный ги чорт]** (Ракош., Завид., Бук., Страб., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[страш|ный ги сто |чортўў]** (Борж., Вел. Розт.), **[страш|ный ги сто чор|тўў]** (Завид., Бук., Вільх., Бр., Страб.), **[ги пра|пасник]** (Борж., Дунк., Вел. Розт., Бр., Вільх., Ракош.), **[ги бôсор|кан'а]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бук., Клим., Бр., Вільх.). Босоркáн'а — запозичення з угор. *boszorkány* “відьма” [13, с. 581; 17, с. 88]; **[страш|ный ги |в’ід'ма]** (Завид., Страб., Ракош., Вел. Розт., Бр., Вільх.). З метою уникнення називати небажані істоти у порівняльних зворотах можуть уживатися евфемістичні звороти: **[та|кый ги тот пра|паў бы]** (Борж., Вел. Розт., Бр., Вільх.), [**та|кый ги тот пре|пôў бы**] (Страб.).

Порівняльні звороти із компонентами у переносному значенні *такый файный* функціонують в іронічно-глузливому контексті і створюють антонімічні відповідники: **[ги |божа |ружа ў пô|мыйах]** (Вел. Р., Бук., Клим., Вел. Розт.), **[ги |ружа ў пô|мыйах]** (Клим., Вел. Розт.), **[ги |ружа у ди^{e}|цимбр'і]** (Вел. Р., Мал. Р., Бр.) (негарний, непривабливий).

Порівняльні звороти на позначення розумових здібностей людини

Нечисленну групу становлять порівняння — характеристики людини розумної, тямущої, кмітливої. Показово, що в більшості зафіксованих порівняльних зворотів прикметники *розýмный, мýдрый, премýдрый* співвідносяться з компонентами–антропонімами: **[рô|зумный ги соло|мон]** (Клим., Бр., Вільх.), **[|мудрый ги соло|мон]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[пре^{и}|мудрый ги соло|мон]** (Завид.), **[рô|зумныї ги мо|сорик]** (Вел. Р.); Т. Масарик — перший президент Чехословаччини (1918—1935), **[рô|зумныї ги про|фесор]** (Страб., Бр., Вільх.).

Значно численнішу семантичну групу становлять порівняльні звороти для характеристики людини з обмеженими розумовими можливостями, недалекої, нетямущої. Структуру таких порівнянь утворюють прикметники *дурный, тупый, глупый* з образами-конкретизаторами, відомими в інших українських говорах. Показовими в ролі конкретизаторів у порівняннях є запозичення: **[ги |туман]** (у всіх селах), **[ги |турок]** (у всіх селах), **[ги |боўван]** (Борж., Бук., Бр., Вільх.), **[ги |бôлван]** (Завид., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[дур|ный ги |бота]** (Вел. Р., Бр., Вільх., Страб.). Бóта — з угор. *bot* “велика пастуша палиця” [13, с. 581]; **[дур|ный ги вўл'ха]** (Бр., Вільх.), **[дур|ный ги |талпа]** (Вел. Р., Борж., Вел. Розт., Завид., Бук., Страб., Бук., Клим., Бр., Вільх.), **[г|лупа гі |талпа]** (Страб.). Тáлпа — з угор. *talp* “підошва” [13, с. 626; 17, с. 735]; **[ту|пый ги |балта]** (Вел. Р., Завид., Вел. Розт.). Бáлта — запозичення з нім. “сокира” (н. das Beil) [5, с. 365], яке увійшло у закарпатські говірки з угорської мови: *balta* “сокира” [13, с. 676], [**|тупый ги мô|тыка**] (Бр., Вільх.), **[йак / ги д|вир'і]** (Борж., Бук.), [**|тупый ги |дôўбн'а]** (Завид., Клим., Вел. Розт., Бр. Вільх.), [**|тупый ги пôс|тўл]** (Бр.), **[ги па|пуча]** (Борж., Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), папýчі — з угор. *papucs* “тапочки” [13, с. 615; 17, с. 623]; **[ги |сомар]** (Ракош., Завид., Вел. Розт., Вільх.), **[ги со|мар]** (Клим., Бр.). Сóмáр — з угор. *szamár* “осел, віслюк” [13, с. 625; 17, с. 700]; **[йак бум|бак]** (Ракош.), **[ги бом|бак]** (Бр.), **[йак |б’імбоў]** (Ракош., Завид., Бр.). Бімбоў — з угор. діал. *bimbôų* “кличка великого вола з повільною ходою” [13, с. 578]; **[|тупый йак си^{і}|бір'с'кый |вал'анок]** (Вел. Р., Завид., Бук., Страб., Вел. Розт., Бр, Вільх.), **[дур|ный ги |вал'анок]** (Клим., Бр., Вел. Р.), **[дур|ный ги |вал'ок]** (Борж., Вільх., Страб.), **[ги ти|л'а]** (Вел. Р., Клим., Бук., Страб., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[йак те^{н}|лиц'а]** (Бр.), **[ги |бôўдур]** (Бук.), [**дур|ный ги ба|ран**] (Клим., Бр, Вільх.), **[ги дурни^{e}|л'аш]** (Клим.), **[та|кый ро-**

зу|мный ги |с'ідорова ко|за] (Вільх.), **[та|кый розу|мный ги |сидорова ко|за]** (Бр.), **[та|кый розу|ментôш ги |с'ідорова ко|за]** (Клим.), **[зб'іс|ный ги фрац]** (Клим., Бр., Вільх.).

Порівняльні звороти на позначення якостей, властивостей людини

Працьовита людина порівнюється з традиційними назвами тварин, комах (*кінь, мула, віл, мурашка, бджілка*), назвами агрегатів тощо (*трактор*), метонімічними найменуваннями (*мозіль*): **[ги вўл]** (Вел. Р., Завид., Страб., Бук., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги кўн′]** (Вел. Р., Бук., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги т|рактор]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[рô|бўтный ги му|р′ан′ка]**, **[робо|т′ашчый гі му|р′анга]** (Страб.), **[рô|бўтный ги мô|зўл′]** (Вільх., Вел. Розт.), **[|робит′ ги дур|ный]** (Вел. Розт., Завид., Бук., Страб.), **[|робит ги дур|ный / |мула / ур|ватый / моти|личный]** (Бр.), **[|робит′ ги / йак |мула]** (Борж., Завид., Страб, Бук., Клим., Вел. Розт.), **[|робит′ йак ур|ватый]** (Бук., Страб., Клим., Вел. Розт.), **[|паше ги т|рактор]** (Страб.), **[|робит′ ги мати|личный]** (Клим.), **[|робит′ ги моти|личный]** (Вільх.). Високий ступінь експресивності у порівняльних зворотах на позначення людини лінивої, неохочої до праці досягається образними конкретизаторами *пес, муха, кішка* та ін.: **[л′і|нивый ги пес]** (Вел. Р., Страб., Бук., Завид., Клим., Вел. Розт., Бр, Вільх.), **[л′і|нивый ги |мачка]** (Вел. Р.), **[л′і|нивый ги |муха]** (Клим.), **[л′і|нивый ги гнўй не |уве"зе"ний]** (Вел. Р., Бр.), **[ш'і|кôўный ги жид]** (Вел. Р., Бр.), **[та|койе ги здых|лый]** (Клим., Бр.), **[си|дит′ ги ко|боча]** (Дунк.), **[л′і|нивый ги сто |чôртўў]** (Вел. Р., Завид., Бук., Вел. Розт.), **[л′і|нивый ги сто чôр|тўў]** (Страб., Бр., Вільх.). Показово, що такий конкретизатор уживають і в порівняннях зі значенням 'спритний, енергійний': **[ш'ікоўный ги сто |чôртўў]** (Завид., Бук., Вел. Розт.), **[ш'ікоўный ги сто чôр|тўў]** (Страб., Бр., Вільх.).

Для характеристики доброї, порядної, благородної людини зафіксовані порівняльні звороти з прикметниками *до́брый, благый,* займенником *такый* **[йак да|рап х|л′іба]** (Вел. Р., Мал. Р., Заб., Борж., Страб., Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[|добрый ги да|рап соло|нины]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[бла|гый йак да|рап х|л′іба]** (Клим., Бр., Вільх.). Дара́б, дара́п, дара́ба — з угор. *darab* "шматок, кусок, грудка, клапоть, скиба" [13, с. 593; с. 17, с. 121]. Пор.: йак да́ра́п / darab 'кавалок' / хл′іба 'про доброго' [11, с. 205; 12, с. 28]; **[йак ку|сок х|л′іба]** (Вел. Р., Бук.), **[бла|гый ги |анге"л]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[ги с′а|тый]** (Вел. Р., Страб., Бук., Вел. Розт.). Недобра, погана людина у говірковому мовленні порівнюється з образами чорта (фраса), мачухи, а опорними означальними компонентами виступають прикметники *недо́брый, злый, проклятый*, займенник *такый:* **[не|добрый йак сто фра|сіў / чôр|тўў]** (Страб., Бр., Вільх.), **[ги фрац]** (Вел. Р., Завид., Вел. Розт.), **[та|ка ги |мачоха]** (Вел. Р., Бр.). Про підступну, злу людину в обстежених говірках уживають емотивно-експресивні порівняння, у яких образні конкретизатори — назви комах, плазунів, назви інших істот: **[та|ка ги |гашп'іриц'а]** (Вел. Р., Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги горго|лиц'а]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), пор.: горголи́ця [горго|лиц'а] *ент.* Якась комаха [14, с. 58]; **[ги |гади|ᵉна]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[йак гыд]** (Вел. Р., Завид., Бр., ВІльх.), **[йак |гыд'а]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[ги фрац]** (Вел. Р., Клим., Вел. Розт.), **[ги г|нида]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[|такый ги |гута]** (Клим.), **[ги |гут:а]** (Бр., Вільх.), **[ги |гарп'ійа]** (Вільх., Дунк.). Ознака 'скупий' представленими порівняннями **[ги жид]** (Вел. Р., Завид., Вел. Розт., Бр.), **[ги ск|р'ага]** (Вел. Р., Бр., Вільх.).

Серед компаративів, що вживаються для характеристики занадто балакучої, говіркої людини, є як традиційні, поширені і в літературній мові, і в інших українських говорах, так і територіально обмежені, часом із компонентами-запозиченнями: **[йак / ги |баба ба|зарна]** (у всіх селах), **[ги цікоў|бан'а]** (Вел. Р., Борж., Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги ціко|бан'а]** (Клим.), **[ги |бôўтошка]** (Вел. Р.). Бо́ўтош — запозичення з угор. діал. *boltos* "крамар, продавець" [13, с. 579; 17, с. 85]. **[ги |потач]** (Бр.), **[ги по|ток]** (Вільх.), **[ги |потак]** (Вел. Рак.). Потак — 'пристрій, на якому сучуть цівки для тканння' [6, карта № 410], **[ги лô|потало]** (Вел. Р., Бук., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[|пысок / рот ги ве"|рета]** (Вел. Р., Бук., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[рот ги ве"|рета]** (Борж.), **[|пысок ги на вог|зал'і д'вир'і]** (Завид.), **[цорко|нит' ги цор|котало]** (Завид., Страб., Бук., Бр.), **[бубо|нит' ги цор|котало]** (Клим.), **[ги |гаўрик]** (Вел. Р.), **[так гово|рит' ги |пôтўк]** (Клим.).

Ознака людини за гучністю спілкування представлена порівняннями **[голôс|ный йак дзвўн]** (Ракош., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[йак дзвўн]** (Страб.), **[йак пôў|чан'с'кый дзвўн]** (Вел. Р.), [**ги кôм|йац′кый дзвўн**] (Вел. Розт.) і порівняннями з антонімічним значенням (про мовчазного, неговіркого): **[йак н′ім|чури|ᵉк]** (Вел. Р., Мал. Р., Заб.), **[йак н′іму|рик]** (Вільх.), **[йак н′і|мурик]** **[ги г|н′ітка]** (Борж.), **[моў|чит′ ги н′і|мый]** (Бук.), **[ги |н′імиц′]** (Страб.), **[моў|чит ги |рыба в рô|сôл′і]** (Бр.).

Ознака 'втомлений, виснажений, хворобливий' передається порівняльними зворотами **[ги бы го с х|реста з|н'али]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги с х|реста з|н′атый]** (Вел. Р., Мал. Р., Заб., Вел. Розт.), **[ги бы мнôў / ним о|раў]** (у всіх селах), **[йак г|лына]** (Бр., Вільх.), **[ги |муха]** (Клим., Вел. Р., Дунк., Бр., Вільх.), **[ги |синиц'а]** (Дунк., Вільх.); 'байдужий, кволий' **[ги |т'ілo без ду|ш'і]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[пус|тый ги по|лова]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[ги квас|на |рит'коў]** (Клим.), **[ги гўр'ка |рит'коў]** (Вел. Розт.).

Про байдужу людину, таку, що не переймається чужою думкою, відомі порівняльні конструкції **[йак / ги на |гуску вô|ды]** [Вел. Рак., Мал. Рак., Заб., Бр., Вільх.], **[йак из |гускы во|да]** (Завид.).

На позначення людини пихатої, чванливої побутують порівняння **[ги ˈпан'ійа]** (Вел. Р., Завид., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги цаˈриц'а]** (Борж., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги кôˈгут]** (Вел. Р., Завид., Вел. Розт., Бр.), **[ги гуˈсак]** (Завид., Вел. Розт., Бр.), **[ги ˈпава]** (Бр., Вільх.); затурканої — **[йак диˈкул'а]** (Дунк.), **[йак дичиˈна]** (Клим.), хитрої — **[йак / ги ˈлишка]** (Завид., Клим.), **[йак лиᵉˈсиц'а]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[ги лиᵉˈсиц'а]** (Вел. Розт.).

Порівняльні звороти на позначення особливостей поведінки людини

'Навіжений, нестриманий, неврівноважений': **[йак наˈв'іженый]** (Бр., Вільх.), **[ги ˈхашча]** (Вел. Р., Завид., Бук., Клим., Вел. Розт.), **[ги шуˈл'ук]** (Вел. Р., Бр.), **[ги шуˈл'ўў]** (Вільх.), **[ˈги зб'ісˈный]** (Вел. Р., Завид., Бук., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги з ланˈца с'а урˈваў]** (Вел. Р., Завид., Бук., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги бôсôрˈкан'а]** (Вел. Р., Завид., Бук., Клим., Бр., Вільх.), **[ги бôсôрˈк'іта]** (Вільх.), **[ги бôсôрˈк'іша]** (Клим.), **[ги шарханˈ′нийна]** (Вел. Розт.), **[ги шарканˈ′нийна]** (Бр.), **[ги ˈшаркан′]** (Вел. Р., Завид., Бр., Вільх.). Шаркан′ — з угор. *sárkány* "змій, дракон" [13, с. 638]; **[йак / ги праˈпасник]** (Дунк., Вел. Розт.), **[ги проˈпасник]** (Бук.), **[йак поᵛˈв'ітˈрул′а]** (Завид., Клим., Бр., Вільх.), **[йак дичиˈна]** (Клим., Дунк.).

'непостійний, непослідовний': **[кˈрутит′ йак ˈциган ˈсôн′ц′ôм]** (Завид.), **[кˈрутит′ ги ˈциган ˈсôн′ц′ôм]** (Вел. Р., Бр., Вільх.);

'непосидючий, рухливий': **[йак сноˈвал′н′а]** (Вел. Р., Мал. Р.). Снова́льня — "пристрій, на якому снують основу для тканння" [5, карта № 240], **[йак ˈдзига]** (Заб., Борж., Клим., Вел. Розт., Бр.), **[йак поᵛˈв'ітˈрул′а]** (Завид., Бр., Вільх.), **[ги ˈшило]** (Клим.), **[ги ˈжиўчик]** (Клим.);

'неслухняний': **[ги ˈмойон]** (Вел. Р., Вел. Розт.). Мо́йон, мо́йма — запозичення з угор. *majom* "мавпа" [13, с. 611; 17, с. 485]; **[ги б'іˈтанґа]** (Вел. Р., Клим., Вел. Розт., Бр, Вільх.). Біта́нґа, бита́нґа бета́нґа, біта́нґ — запозичення з угор. *bitáng* "волоцюга, пройдисвіт, бешкетник" [13, с. 579; 17, с. 82];

'переляканий, розгублений': **[ги наˈт'ір'аный]** (Вел. Р.), **[ги пеʰˈрепудᵀ]** (Вел. Р.), **[ги переʰˈпуженый]** (Завид., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги пˈрипут]** (Борж.). Для характеристики людини впертої, непоступливої традиційно порівнюваними є компоненти–назви тварин *баран, осел, теля, кінь, бичок*: **[уˈпертый ги баˈран]** (у всіх селах), **[уˈпертый ги оˈсел]** (Вел. Р., Борж., Завид., Клим., Вел. Розт., Бр. Вільх.), **[уˈпертый ги тиˈл'а]** (у всіх селах), **[коˈравый ги вˈнуча]** (Бр., Вільх.), **[коˈравый ги кўн']** (Бр.). Образні конкретизатори *баран, теля* вживають і в порівняннях на позначення нечемної людини: **[ги тиˈл'а]** (у всіх селах), **[ги баˈран]** (Борж.). У складі компаративів для позначення похмурої, невдоволеної, сердитої, непривітної людини образними конкретизаторами є назви, що асоціюються з неприємними поняттями і надають характеристиці-оцінці відтінків неприязні, осуду, зневажливості: **[наˈдувс'а йак вош]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[наˈдувс'а йак вош на моˈроз]** (Завид., Вел. Розт.), **[таˈка ги ˈпорхаўка]** (Вел. Р., Мал. Р., Борж., Завид., Бр., Вільх.), **[ги ˈпул'ка]** (Дунк., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[наˈдутый йак пуˈл'ак]** (Бр.), **[ги квасˈна ˈрит'коў]** (Клим.), **[ги квасˈнойе ˈйаблоко]** (Клим.), **[ги гўр'ка ˈрит'коў]** (Бр., Вільх.).

Властивість 'енергійний, спритний, вдатний до роботи' у діалектній мовній практиці знайшла вираження у порівняннях **[йак оˈгин']** (Борж., Завид., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ш'іˈкоўный йак ˈвихор]** (Завид.), **[ˈшустра йак ˈпул'а]** (Страб., Вел. Розт.), **[ˈшустрый йак лаˈвырка]** (Вільх.).

Про надокучливого, набридливого зафіксований ряд порівнянь: **[ги ˈсершун]** (Вел. Р., Бук., Вільх.), [ги ˈшершун] (Вел. Розт., Бр.), **[ги ˈдз'аблик]** (Вел. Р., Вел. Розт., Вільх.), **[ги риᵉˈп'л'ак]** (Вел. Р., Борж., Бук., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги пˈйаўка]** (Борж., Бр., Вільх.), **[ги пˈйавиᵉˈц'а]** (Вел. Розт.), **[ги дˈрачка]** (Завид., Клим., Бр., Вільх.), **[ги гўˈр'ка ˈрит'кôў]** (Клим., Бр., Вільх.); про легковажного — **[йак д'іˈвак]** (Завид., Бр., Вільх.), **[йак д'иˈтина]** (Завид., Вел. Р.), **[йак д'іˈтина]** (Вел. Розт.), про чутливого, такого, що швидко ображається — **[йак д'іˈвак]** (Завид.), **[йак д'иˈтина]** (Вел. Р., Завид., Бр., Вільх.); **[йак маˈла д'іˈтина]** (Вел. Розт., Бр., Вільх.); про боязку людину — **[ги ˈзайайиц']** (Мал. Р., Вільх.). Пор.: *бойазли́вый, йак за́йайец'* (6, карта № 276), про самотнього, одинокого — **[сам / саˈмин′кый ги перст]** (Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[йак ˈсирота]** (Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[йак быˈлина ў ˈпôлі]** (Бр., Вільх.); про неуважного або такого, що має слабий зір, — **[сл'іˈпа ги ˈкуриц'а увиˈчир'і]** (Вел. Р.), **[сл'іˈпый ги ˈкуриц'а]** (Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[сл′іˈпый ги ˈкурка вноˈчи]** (Страб.).

Ознака 'голодний' традиційно репрезентується порівнянням із тваринами *пес, вовк*: **[гоˈлодеʰн ги пес]** (Вел. Р., Борж., Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[гоˈлодеʰн ги вôўк]** (Страб, Бук., Завид., Бр., Вільх.), 'сонний' — із курицею, мухою: **[ги ˈмуха]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[ги ˈкуриц'а]** (Вел. Р., Бр.).

Порівняльні звороти на позначення зовнішнього вигляду людини

Про чепурного, гарно вбраного у костюм чоловіка: **[йак гыд]** (Завид.), **[йак ˈк'ікôш / ˈк'ікôшка]** (Мал. Р., Бр., Вільх.); бідно, скромно вбраного: **[ги ˈкôўдош]** (Вел. Р., Вел. Розт., Завид., Бр., Вільх.), **[таˈкый ги жеʰˈбрак]** (Клим., Бр., Вільх.), **[ги ˈсенденʰр]** (Вел. Р.), **[ги ˈсирота / ˈсирôт'а]** (Вел. Розт.), **[ги циˈганча]** (Вел. Р., Вел. Розт.); про жінку у довгому вбранні: **[ги салв'ішˈтан'а]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[ги поˈлан'а]** (Вел. Р., Завид., Вел. Розт., Вільх.), **[ги попаˈд'а]** (Вел. Р., Бук., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги моˈнашка]** (Борж., Вел. Розт., Бр., Вільх.); про чоловіка у коротких (не за розміром) штанах: **[ги уˈбыт'атый]** (Вел. Р.), **[ги**

пôдст|ріл'аный] (Бр.); про людину, яка виглядає старшою за свій вік: **[ги |д'ідо]** (у всіх селах), **[ги |баба]** (у всіх селах), про людину, яка виглядає не за віком, молодшою за свій вік **[ги ли|гін']** (Вільх., Вел. Р., Дунк., Бр.), **[ги ф|райе"р]** (Бр., Вільх.), **[ги фа|т':ӱӱ]** (Вел. Р.). Фа|т'т'ӱӱ — запозичення з угор. *fattyú* “позашлюбна дитина; незнайомий хлопець” [13, с. 630]. Легíнь — запозичення з угор. *legény* “юнак, хлопець” [13, с. 607].

Забруднена, неохайна людина (*лéпавый, мýргавий, замашéный*) найчастіше порівнюється зі свійськими тваринами (свиня, порося, пес, теля): **[|лепавый ги сви[е]|н'а]** (Вел. Р., Борж., Завид., Клим., Вел. Розт.), **[|лепавый ги пес]** (Вел. Р.), **[ги циган|ча]** (Бр., Вільх.), **[ги шансо|вик]** (Вел. Р.), **[|лепавый ги ци|ганча]** (Борж., Вел. Розт.), **[|мургавый ги ци|ганча]** (Борж., Вел. Розт.), **[|муравый ги циган|ча]** (Бр.), **[|мургавый ги ци[е]га|нин]** (Клим., Вільх.), **[ги ни[е]ôб|лизанойе ти|л'а]** (Завид.), **[|каправый йак |мачка]** (Бр., Вільх.), **[ги |лымпошка]** (Завид., Бр.), **[ги |лумп'і]** (Завид., Вільх.). Лýмпі — запозичення з німецької мови з узагальнюючим значенням, у якому обсяг значення в українських закарпатських говірках ширший, ніж у мові-оригіналі: лумп “негідник, гульвіса” (н. Lump). У досліджуваних говірках це слово отримало додаткове значення: алкоголік; недалека, несерйозна, легковажна людина [2, с. 117; 3, с. 367].

У семантичній групі порівнянь із значенням ’неголений’ представлені компоненти-образні конкретизатори *ведмідь, монах, піп*: **[уб|рослый ги вид|м'ід']** (Вел. Р., Бук., Вел. Розт., Бр.), **[за|рослый ги мид|від']** (Клим.), **[йак мо|нах]** (Вел. Р.), **[йак ійеромо|нах], [ги пӱп]** (Вел. Розт., Страб., Бук., Клим.), **[ко[у]|л'учый ги йі|жак]** (Вел. Розт., Страб.).

Ознака ’мокрий, змоклий’ виражається порівняннями **[|мокрый ги мыш]** (Страб., Ракош., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[|мокра ги |куриц'а]** (Клим., Бр., Вільх.), **[|мокра ги |ц'ипл'а]** (Вел. Розт., Борж.), **[|мокрый йак |пиц'ок]** (Борж.), **[|мокрый ги |пиц'ок]** (Завид., Клим., Вел. Розт.); ’холодний, змерзлий’ — **[сту|деный ги л'ӱд[т]]** (Вел. Р., Клим., Бр., Вільх.), **[сту|деный ги лӱд]** (Завид.), **[сту|деный ги лед]** (Бр.), **[сту|деный ги ко|чан]** (Завид., Бр., Вільх.); **[ги пôс|тӱл]** (Бр.); ’такий, що тхне’ — **[во|н'ачый ги тхӱр']** (Вел. Р., Борж., Клим.), **[ги тхӱр]** (Бр., Вільх.), **[ги поп'і|кач]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[во|н'ачый ги сви[е]|н'а]** (Вел. Розт.), **[во|н'ачый йак грӱм]** (Бр., Вільх.). Людина у стані сильного сп’яніння порівнюється зазвичай із свинею: **[|пйаный ги сви[е]|н'а]** (Вел. Р., Завид., Страб, Бук., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[|пйаный йак ч’іп]** (Завид., Страб., Вел. Розт., Бр.), **[йак ч’ӱп]** (Вільх.), **[|пйаный ги |ліжа]** (Вел. Р., Завид., Бр., Вільх.), **[|пйаный ги |цендер]** (Бр.), **[|пйаный йак |цолштог]** (Вільх.).

Порівняльні звороти на позначення людини за соціальним станом виявлені із значенням ’бідний, незаможний’: **[|б’ідный ги ци[е]р|коӱна мыш]** (Вел. Р., Завид., Клим., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги |цурава |тайстра]** (Завид., Клим., Вел. Розт, Бр., Вільх.).

Порівняльні звороти, що стосуються речей (ваги, фізичних якостей, цінності)

Для позначення дуже важкого предмета (або особи) вживають порівняння **[т'аш|кый ги гр'ӱм]** (Вел. Р., Завид., Бр., Вільх.), **[т'аш|кый ги фрац]** (Вел. Р., Борж., Ракош., Страб., Завид.), **[ги |вал'ок]** (Бр.), **[ги |боӱван]** (Вел. Р., Бук., Бр., Вільх.); шорсткого на дотик предмета — **[|рапавый ги |гычка уп|сукана]** (Вел. Р.); дорогого за вартістю — **[доро|гойе ги |невôйа]** (Завид., Бук., Вел. Розт., Бр. Вільх.), **[доро|гойе ги не|вôйа]** (Вільх.), **[доро|гойе ги н’і|вôйа]** (Вел. Розт., Бр.), **[доро|гойе ги ґа|либа]** (Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.). Ґалúба — запозичення з угор. *galiba* “клопіт, хаос, скандал” [17, с. 272], **[доро|гойе ги по|пер]** (Вел. Розт., Бр., Вільх.); зайвого, непотрібного **[йак |кôз’і нӱж / п|сови бі|ґар’]** (Вел. Р., Борж., Завид., Вел. Розт., Дунк., Бр., Вільх.), **[ги п|сови п|йата |лаба]** (Вел. Р., Борж., Завид., Вел. Розт.).

Порівняльні звороти, що містять оцінку одягу:

’зношений, непривабливий’ **[ги ӱ|нуча]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги |рылы]** (Вел. Розт.), **[ги |ріли]** (Бр.), **[ги |рибиз'л'і]** (Вел. Р.), **[ги |р'анда]** (Завид., Вел. Розт., Бр. Вільх.), **[ги цур|бача]** (Вел. Р., Вел. Розт.), **[ги цур|бат'а]** (Бр.), **[ги |римонда]** (Вільх.); ’зім’ятий, непрасований’ **[ги бы ко|рова пуж|вала]** (Вел. Р., Завид., Вел. Розт., Бр., Вільх.), **[ги|би |ут'ах кôрô|в’і с |пыска]** (Вел. Р., Вел. Розт., Бр., Вільх.); ’довгий’ **[ги па|в’іса / па|в’ісы]** (Завид., Вел. Розт., Вільх.), **[ги па|в’іза]** (Бр.), **[ги |ризы]** (Вел. Р., Вел. Розт., Дунк.); ’розтягнутий’ **[рос'|т'ахс'а ги ве[и]|рета]** (Вел. Р.); ’не за розміром’ **[ги з|б’ішч’а]** ’гарний, святковий’ **[ги |ризы]** (Завид., Дунк., Бр., Вільх.).

Порівняльні звороти, що характеризують властивості їжі та напоїв:

за смаком: **[те"рп|койе ги пе[и]|нига]** (Вел. Р., Бр.) (сорт слив); **[гӱр'|койе ги поп|рига]** (Дунк., В. Рак., Бр., Вільх.), **[со|ленойе ги ро|па]** (Вел. Р., Бр., Вільх.), **[со|лоткый ги мед]** (у всіх селах); за консистенцією: ’про тверду їжу’ **[тве"р|дойе ги ґа|либа]** (Завид., Бр., Вільх.), **[тве"р|дойе ги |кам’ін']** (у всіх селах), **[тве"р|дойе ги |гыча]** (Вел. Р.), **[тве"р|дойе ги бо|ґач]** (Вел. Р., Страб., Ракош., Борж., Вел. Розт.) Боґáч — запозичення з угор. діал. *pogásca*, діал. *bogásca* “хліб, випечений із кукурудзяної муки або тертої картоплі” [13, с. 580]; ’напівгуста, напіврідка страва’ **[ги кисе[и]|лиц'а]** (Вел. Р.). Пор.: киселúця [кисе|лиц’а]. Та|ке ква|не, ги киси|лиц’а [14, с. 141]; ’скислий, зіпсований’ **[ги ки|рин'а]** (Вел. Р.); за температурою: **[сту|деный ги л'ӱд]** (Вел. Р., Бр., Вільх.); за ступенем прозорості: **[|чиста ги сли[е]|за]** (про горілку) (Вел. Р., Завид., Бр., Вільх.), за ступенем міцності горілки: **[та|ка ги о|гин' / ӱгин']** (Бр., Вільх.,

Вел. Р., Дунк., Завид., Клим.), 'неприваблива на вигляд їжа' **[ги ˈджемуры] (**Вел. Р.), **[ги ˈджемурʹі] (**Вільх.), **[йак джуˈмига]** (Дунк.), **[ги пôˈмыйі]** (Вел. Р., Завид., Бр., Вільх., Дунк., Клим.). Останній порівняльний зворот може стосуватися і смакових якостей їжі.

Вузьколокальне функціонування мають компаративні конструкції, у яких зіставлення ознак, властивостей відбувається з рельєфними особливостями місцевих локацій — топонімами: **[ги путʹ до соˈбатина]** (Дунк., Вел. Розт., Бр., Вільх.), [**ги путь на ˈбабʼічʼі**] (Завид.), [**ˈруный ги путʹ у кˈривый]** (Вел. Р.).

Майже 200 років тому М. Лучкай у своїй відомій граматиці (передмові до надрукованих зразків народної мови) не міг утриматися від захоплення рідним народним словом, народною мудрістю, закарбованою у найрізноманітніших уснопоетичних формах. Учений передусім мав на увазі загадки і народні міфи, які засвідчують високу дотепність і гостротою та влучністю висловів приголомшують навіть освіченого: "Народні міфи складені настільки талановито, що даремно шукати подібного серед культурніших народів" [16, с. 176]. Порівняння у діалектному мовленні закарпатців також належать до тих мовних скарбів, які засвідчують неперевершену дотепність, спостережливість, гостроту мислення і мовлення носіїв рідної говірки. Попри дедалі активніше вживання у ролі порівнюваного, зіставлюваного компонента нових, сучасних понять, народ береже давні традиційні порівняльні звороти з реліктовими мовними формами на всіх рівнях — фонетичному, лексичному, фраземному, граматичному. Представлений у статті матеріал — лише частина зафіксованих порівняльних зворотів, які активно функціонують (з варіантами, модифікаціями) у говірковому мовленні.

Крім традиційних (постійних, стійких) народних порівнянь, поширених на всій території України, у закарпатських говірках побутують вузьколокальні порівняльні конструкції з виразними ознаками діалектної маркованості.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Борж. с. Боржавське Виноградівського району
Бр. с. Бронька Іршавського району
Бук. с. Букове Виноградівського району
Вел. Р. с. Великий Раковець Іршавського району
Вел.Розт. с. Велика Розтока Іршавського району
Вільх. с. Вільхівка Іршавського району
Дунк. с. Дунковиця Іршавського району
Заб. с. Заболотне Іршавського району
Завид. с. Завидово Мукачівського району
Клим. с. Климовиця Іршавського району
Мал. Р. с. Малий Раковець Іршавського району
Ракош. с. Ракошино Мукачівського району
Страб. с. Страбичово Мукачівського району

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гартоване слово: Постійні порівняння в говірках Нижньої Наддніпрянщини / Зібрав і упорядкував Віктор Чабаненко. ("Пам'ятки мовної культури Нижньої Наддніпрянщини"). Вип. 3. Запоріжжя, 1995.

2. Гвоздяк О. Запозичення з німецьким етимоном у структурі українських говірок Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Вип. 12. Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. Ужгород, 2008. С. 116—118.

3. Гвоздяк О.М. Німецькі лексичні запозичення в українських закарпатських говірках. *Studia Linguistica*. Вип. 5. К., 2011. С. 362—368.

4. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Ч 1. Ужгород, 1958.

5. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. Ч 2. Ужгород, 1960.

6. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (Лексика). Ч. ІІІ. Ужгород, 1993.

7. Доброльожа Г. Красне слово — як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир, 2003.

8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. К.: Наук. думка, 1982— 2012.

9. Іваньо В. Скарби народної мудрості. Закарпатські українські прислів'я та приказки. Ужгород, 1959. 370 с.

10. Коваленко Н.Д. Матеріали до Словника народних порівнянь у західноподільських говірках. *Волинь-Житомирщина*: історико-філологічний збірник з регіональних проблем. № 22(ІІ). 2010. С. 107—114.

11. Лавер В.І. Інтерпретація традиційних та іншомовних нашарувань в сфері фразеології українських говорів району Карпат *Лексика української мови у її зв'язках з слов'янськими і неслов'янськими мовами*: тези доповідей. Ужгород, 1982. С. 204—205.

12. Лавер В.І. Трансформація гунгаризмів у фраземіці українських говорів Карпатського регіону *Acta Hungarica*. Ужгород, 1992. С. 24—32.

13. Лизанец П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт: Изд.-во АН Венгрии, 1976. 683 с.

14. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.

15. Українські закарпатські говірки: Тексти / Упор. та передм. О.Ф.Миголинець, О.Д.Пискач. Ужгород: Ліра, 2004. 400 с.

16. Lutskay M. Grammatica Slavo-ruthena. Budae, 1830 [Репринтне видання: К.: Наук. думка, 1989].

17. Magyar-ukran szótár. Budapest–Uzshorod. 1961.

Alla Halas

COMPARATIVE DESIGNS IN TRANSCARPATHIAN DIALECTS

Summary. The article deals with traditional, common in all Ukrainian dialects and territorially marked comparisons in Transcarpathian dialects. Comparative references and comparative components of compound sentences are distinguished. An attempt is made to describe the fixed comparative constructions in structural-semantic and functional aspects. Special attention is paid to archaic lexical components, specific morphological features and means of communication between components of comparative construction.

Keywords: Transcarpathian dialects, comparative constructs, comparative references, comparatives, folk comparisons, comparative connectors.

© Галас А., 2019

Одержано 21.06.2019 р.

Наукове видання

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

(Збірник наукових праць)
Випуск 24

Відповідальний редактор
Іван Сабадош

Відповідальна за випуск
Ольга Миголинець

Коректура авторська

Верстка
Станіслав Жуков

С 91 Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць). Випуск 24 / Відп. ред. І.В. Сабадош. – Ужгород, 2019. – 100 с.

У черговому випуску наукового збірника поміщені мовознавчі та літературознавчі статті, рецензії науковців Ужгородського національного університету та деяких інших установ. У них порушуються актуальні питання сучасного мовознавства та літературознавства.

Для всіх, хто цікавиться сучасними філологічними проблемами.